

הסוגיא הרביעית – הלוקח תפילין ממי שאינו מומחה (צז ע"א 17-36)

[1] אמ' רב נחמן אמ' רב:

הלוקח תפילין ממי שאינו מומחה

בודק שתים בשל יד ואחד בשל ראש או שתים בשל ראש או אחד בשל יד.

מה נפשך, אי מחד גברא זבן, ליבדוק או שלש בשל ראש או שלש בשל יד, ואי מתרי תלתא גברי זבן – כל חד וחד ליבעי בדיקה! לעולם, מחד גברא זבן, ובעינן עד דמיתמחי בשל יד ובשל ראש.

5

[2] איני? והתני רבה בר שמואל:

בתפילין בודק שלש בשל יד ובשל ראש.

מאי לאו שלש בשל יד ושלש בשל ראש?

לא, שלש מהן בשל יד ושלש מהן בשל ראש.

10

[3] והאמ' רב כהנא:

בתפילין בודק שתים בשל יד ובשל ראש.

הא מני? ר' היא, דאמ': בתרי זימני הויא חזקה.

אי ר', אימא סיפא: וכן בצבת שיני וכן בצבת שלישי!

ואי ר', שלישי מי אית ליה?

מודה ר' בצבתין דמתרי תלת זבן.

15

אי הכי, אפילו רביעי וחמישי נמי!

אין הכי נמי. והא דקתני שלישי, לאפוקי ר' מחזקיה,

ולעולם אפילו רביעי וחמישי.

חילופי הנוסחאות

[1] **אמ' רב נחמן אמ' רב** בכל יתר עדי הנוסח: "אמ' רב חסדא". אף שאין זה בלתי אפשרי שרב נחמן מסר בשם רב (ראו אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 299; כהן, רבינא, עמ' 74), מסתבר יותר שיש כאן השפעה מאזכורו של רב נחמן לעיל. בכ"י מינכן, כדרכו, הושמט שמו של רב. אמנם, הנוסח בדפוס פאס הוא כבכ"י מינכן, ראו דקדוקי סופרים (קפה ע"א, אות כ). [3] **בודק שתים בשל יד ואחד בשל ראש או שתים בשל ראש או אחד בשל יד** בתוספות מנחות מב ע"ב ד"ה תפילין ציטטו ברייתא זו בנוסח הבא: "הלוקח תפילין מן השוק בודקה אחת אחת", וזו בוודאי פרפרזה, אולם ראו דרישה (אורח חיים לט ה [עמ' קצ]), שכתב: "וכמעט נראה לי דהיתה להם גירסא אחרת בגמרא דעירובין". **או שתים בשל ראש או אחד בשל יד** בכ"י מינכן: "או שלש של יד או שלשה של ראש", וזהו בוודאי נוסח משובש. **או אחד** מסתבר שמילת הבררה 'או' נכנסה בשל שגגת הסופר, ונוסח כ"י וטיקן ודפוס ראשון: "ואחת" – עדיף. [9] **שלוש בשל יד ושלוש בשל ראש** זו גירסת ענף או, אולם בענף מד: "או שלש יד או שלש של ראש" (כ"י מינכן: "אי שלש יד או שלש [בשל] ראש"; דפוס ראשון: "או של יד או שלש של ראש") וראו להלן בגוף הפירוש. [11] **והאמ'** בכל יתר עדי הנוסח: "והתני" (כ"י וטיקן: "והא תני"; כ"י מינכן: "והא קתני"; דפוס ראשון: "והתני").

מסורת התלמוד

[2] הלוקח תפילין ממני שאינו מומחה תוספתא עבודה זרה ג ח (עמ' 463); ירושלמי עירובין י א, כו ע"א. [13] רבי היא השוו יבמות כו ע"א, סד ע"ב; כתובות מג ע"ב; בבא מציעא קו ע"ב; סנהדרין פא ע"ב; נדה י ע"א, סד ע"א.

רש"י

הלוקח תפילין הרבה יחד, לחזור ולמוכרו, ולקחן ממני שאינו מומחה. בודק שתים של יד ואחת של ראש וכיון דהוחזק בשלש – הוה מומחה, ולוקח השאר בלא בדיקה. מה נפשך מה דעתך, אי קים לן דגברא דמזבן תפילין טובא מחד גברא זבין להו, והאי מוכר נמי מחד גברא קננהו. לבדוק שלש בשל יד או שלש בשל ראש ולסגי ליה ולתחזק בכולהו. כל חד וחד נמי כל תפילין ותפילין דשמא מי שמכר לו את אלו לא מכר את אלו. רבי היא במסכת יבמות (סד ע"ב) דאמר בתרי זמני הויה חזקה: נשאת לראשון ומת, לשני ומת – לשלישי לא תנשא. וכן בצבת השני אם היו לו צבתים הרבה, ובכל צבת תפילין, קא סלקא דעתיה דהכי קאמר: בדיק בצבת ראשון שני תפילין – הוחזק כל אותו צבת; וכן בשני – הוחזק גם הוא, וכן בשלישי. וכיון דהוחזק בשלשה צבתים כשרין הוחזקו כל הצבתים ואין צריך עוד לבדוק כולם. מודה רבי בצבתים דאין אחד מוחזק בשל חבירו שדרך לוקח צבת מאיש זה, וצבת אחד מאיש אחר. לשון צבת, כמו (רות ב טז): "שול תשלו לה מן הצבתים". לאפוקי מחזקיה לאשמועינן דאף על גב דבעלמא תרי הוו חזקה, בצבתים לית ליה לרבי חזקה מדתני שלישי וגלי ביה, והוא הדין לכולם.

פירוש הסוגיא

תקציר

בסוגיא הקודמת נידון מעמדם של חוטי תכלת ושל תפילין שחזקת כשרותם מסופקת. בסוגייתנו ביקשו לעיין בנושא קרוב: דינן של תפילין שנלקחו ממי שאינו מומחה, מתוך עיון בשלוש שיטות שונות כפי שהן באות לידי ביטוי בברייתות. בפיסקא [1] של הסוגיא מגולמות שתי הנחות יסוד: ההנחה המפורשת קובעת ש"בעינן עד דמיתמחי בשל יד ובשל ראש", ואילו ההנחה המשתמעת קובעת שיש צורך בבדיקת שלוש קציצות. ענפי הנוסח נחלקים בשאלה איזו הנחת יסוד עוברת תחת שבט הביקורת בפיסקא [2]. גם בחלק [3] של הסוגיא קשה לקבוע אילו הנחות יסוד המצויות בחלק [1] עולות לדיון, וייתכן שגם במקרה זה, אי הבהירות נובעת מחילופי גירסאות.

מבוא

בסוגיא הקודמת נידון מעמדם של חוטי תכלת ושל תפילין שחזקת כשרותם מסופקת. בסוגייתנו ביקשו לעיין בנושא קרוב – דינן של תפילין שנלקחו ממי שאינו מומחה. שלוש שיטות מובאות בסוגייתנו. מסתבר שברייתות האמוראים¹ שבסוגייתנו מציגות קטעים נבחרים מתוך הלכות מפורטות יותר. שאלת הגמרא בנוגע לברייתא של רב כהנא מאששת הנחה זו, שהרי בתחילת פיסקא [3] הביאה הגמרא רק חלק קטן מדברי רב כהנא ("בתפילין בודק שתיים בשל יד ובשל ראש"), ולמרות זאת היא לא נמנעה מלהקשות מאוחר יותר, בטבעיות: "אי ר', אימ' סיפא: וכן בצבת שיני וכן בצבת שלישי". המעבר הטבעי מאשש את ההנחה שהמקורות כללו חלקים נוספים אלא שבעל הסוגיא בחר לצטט רק את הנחוץ לסוגייתנו.² מכל מקום, ראוי להשוות ברייתות אלו לשני מקורות בספרות התלמודית: תוספתא עבודה זרה ג ב (עמ' 463) וירושלמי עירובין י א, כו ע"א:

1 מונח המשמש לציטוט ברייתא. מופיע קודם מימרתו של רבה בר שמואל [2] וכן (ברוב עדי הנוסח. ראו מדור חילופי הנוסחאות לשורה 11) קודם דברי רב כהנא [3]. רק לגבי דברי רב, שהוא עצמו בן דור המעבר (ראו אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 166 ואילך), חסר מונח המשמש לציטוט ברייתא. אבל מן ההשוואה לתוספתא, לירושלמי ולדברי האמוראים האחרים ניכר שגם דברי רב הם ברייתא.

2 בכוחה של השערה זו לפתור את תהיית התוספות (צז ע"א ד"ה הלוקח. השוו: מנחות מב ע"ב ד"ה תפילין) מדוע בסוגייתנו, בניגוד לאמור בסוגיית מנחות (והתוספתא), לא נתפרש שתפילין אינן נלקחות אלא מן המומחה. כאמור, בעלי הסוגיא לא ראו צורך לצטט קטע זה. לעצם הדבר יש להעיר שחלק מן הראשונים לא גרסו איסור זה גם בסוגיית מנחות. ראו לדוגמה: רמב"ן, מלחמות (סוכה פ"א ד ע"ב).

תוספתא ע"ז (על פי קטע גניזה ¹⁰⁸⁰)	ירושלמי עירובין	רב	רבה בר שמואל	רב כהנא
ואין לוקחין תפלין אלא מן המומחה ואם לקח ממי שאינו מומחה	ומצא בידו שנים ושלשה צמתין ³ של תפלה	הלוקח תפלין ממי שאינו מומחה	בתפלין	בתפילין
בדוק המנו תפלה אחת שליד או שלא ראש בצמת ⁴ הראשון	ממצא שנים שלשה צבתין	בדוק שנים בשל יד ואחד בשל ראש או שנים בשל ראש או אחד בשל יד	בדוק שלש בשל יד ובשל ראש	בתפלין בודק שנים בשל יד ובשל ראש
וכן בשיני וכן בשלישי וכן ברביעי	וכן בשיני וכן בשלישי		וכן בצבת שיני וכן בצבת שלישי	

[1] ובעינין עד דמיתמחי בשל יד ובשל ראש

מברייתא דרב, הגורסת: "בודק שנים בשל יד ואחד בשל ראש או שנים בשל ראש או אחד בשל יד", ביקש בעל הגמרא להסיק שהלוקח תפילין ממי שאינו מומחה נדרש לבדוק את שני סוגי קציצות התפילין. תפיסה דומה מצויה בתלמוד הירושלמי, הגורס: "בודק זוג ראשון מצבת ראשון"⁵, והיא מנוגדת לתפיסה העולה מנוסח התוספתא: "בודק המנו תפלה אחת שליד או שלא ראש בצמת הראשון".

3 בכ"י ערפורט, ביד ראשונה: "צמתין", ואחר כך נמחקה מילה זו ונכתב לצדה: "צבתים". בכ"י וינה ישנו חיסרון ודילוג, ואין, לא 'צמתין' ולא 'צבתין'; בדפוס ראשון: "כריכות"; בעדים משניים של נוסח התוספתא: "צוותין" או "צמדים". ראו ליברמן, תוספתא ראשונים, ב, עמ' 190³³, לדעת מרדכי מישור (על הניקוד, עמ' 233, הערות 14-15), ניקודן של מילים מסוימות בכ"י ערפורט מעיד לעתים על הכרעת נוסח של סופר כתב יד זה. לדעתו, ייתכן שהניקוד הוא תוצאה של השוואה שהסופר ערך עם כתב יד נוסף, מנוקד. וכאן דוגמה יפה לכך; בכתב היד העיקרי, שממנו העתיק הסופר, הופיע: "צמתין", ואילו בכתב היד הנוסף, ששימש את הסופר להגהת הנוסח: "צבתים". על השורש הארמי-עברי צמית' ראו סוקולוף, מילון ארמית א"י, ערך צמת, עמ' 467; ליפשיץ, משפט ופעולה, עמ' 212.

4 כך גם בכ"י וינה. בדפוס ראשון: "צבות"; בכ"י ערפורט: "צבת", ואולם לפי התאוריה שהבאנו לעיל בנוגע למקורן של מילים מנוקדות בכ"י ערפורט ניתן לשער שבכתב היד העיקרי שממנו העתיק סופר כ"י ערפורט הופיע: "צמת" (כפי שמעידה היד הראשונה שרשמה לעיל בכ"י ערפורט "צמתין"). במקרה זה העדיף הסופר, כבר ביד ראשונה, את נוסחו של כתב היד השני: "צבת".

5 על ברייתא זו שואל יצחק בן אלעזר: "אחד חזקה לכולם או כל אחד ואחד בפני עצמו? אין תימר אחד חזקה לכולן, בודק זוג ראשון (מ)צבת ראשון, אין תימר כל אחד ואחד חזקה בפני עצמו, בודק שלשה זוגות מכל צבת וצבת". דרך הרבה שאלות בירושלמי אין תשובה לשאלה זו, אך מתוך התלבטותו של יצחק בן אלעזר נראה שהקטע המסיים את הברייתא: "וכן בשני וכן בשלישי", הוא הוספה או פירוש, שאם לא כן אין מובן לשאלתו של יצחק בן אלעזר זו. דומה שפירושו של ר"מ עפשטיין, בעל 'מיכל המים' (הובא על ידי ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 356), שלפיו משמעות הביטוי 'וכן בשני וכן בשלישי' הוא שיכול האדם לבדוק מאיזה זוג שירצה, מן הראשון או מן השני, אינו משכנע.

[2] ברייתא דרבה בר שמואל והמשא ומתן

בפיסקא [1] של הסוגיא מגולמות שתי הנחות יסוד: ההנחה המפורשת קובעת ש"בעינן עד דמיתמחי בשל יד ובשל ראש", ואילו ההנחה המשתמעת קובעת שיש צורך בבדיקת שלוש קציצות. ענפי הנוסח נחלקים בשאלה איזו הנחת יסוד עוברת תחת שבט הביקורת בפיסקא [2]. לפי ענף או, שאלת הגמרא היא: "מאי לאו: שלש בשל יד ושלש בשל ראש?!", ולפיה דווקא ההנחה המשתמעת היא העומדת לביקורת. ואילו לפי ענף מד, שאלת הגמרא היא "מאי לאו: או שלש יד או שלש של ראש?!", ולפי ענף זה, ההנחה המפורשת היא העולה לביקורת. תשובת הגמרא: "לא, שלוש מהן בשל יד, מהן בשל ראש", המשותפת לשני הענפים, מתאימה לשניהם. לנוסח ענף מד היא עונה שרבה בר שמואל התכוון שיבדקו בשני הסוגים, ואילו לנוסח ענף או היא משיבה שרבה בר שמואל לא התכוון לכך שיבדקו שש פעמים אלא רק שלוש, מהן של ראש מהן של יד.

[3] ברייתא דרב כהנא והמשא ומתן

גם בחלק [3] קשה לקבוע אילו הנחות יסוד המצויות בחלק [1] עולות לדיון. המאירי (עמ' קסד) כתב: "וחזרו והקשו למה היה מצריך ג' קציצות, שהדברים מוכיחים שבדיקת שתי קציצות א' בשל יד וא' בשל ראש אינה חזקה, והא תני רב כהנא דבדק או שתים בשל יד או שתים בשל ראש, אלמא דבשתי קציצות הויא חזקה!". לשיטתו,⁶ בעל הגמרא ביקש לבקר את שתי הנחות היסוד – המשתמעת והמפורשת, כלומר הן את ההנחה שיש צורך בבדיקת שלוש קציצות הן את ההנחה שצריך לבדוק את שני סוגי התפילין. ואילו הריטב"א⁷ הסביר את ברייתא דרב כהנא באופן הבא: "כלומר, אחת של יד ואחת של ראש", ומשתמע מדבריו שהגמרא ביקשה לערער רק על ההנחה המשתמעת. הסבר זה של הריטב"א עולה בקנה אחד עם תשובת הגמרא, שעניינה בשאלה בכמה פעמים נוצרת חזקה ולא בצורך לבדוק את שני סוגי התפילין. ייתכן שגם במקרה דנן, אי הבהירות נובעת מחילופי גירסאות.⁸ קרוב לגירסת המאירי ("תני רב כהנא: בודק או שתים בשל יד או שתים בשל ראש") נמצא בכ"י מינכן: "בודק שתים או שלש ראש".

6 השוו לשון רבינו חננאל (צז ע"ב ד"ה אמר רב חסדא, עמ' ריא): "והא דתני רב כהנא בתפילין בודק שתים בשל ראש, אוקימנא לר' דאמר בתרי זימני הוי חזקה".

7 צז ע"א ד"ה והא תני רב כהנא, עמ' תתסח.

8 וראו רש"ז בריודא, עמ' קסד, הערה 63, שתמה על שיטת המאירי ורבינו חננאל.